

Ένδυμα αγάλματος μικρού Χριστού¹

Εικ. 1. Το ένδυμα του Πελοποννησιακού Λαογραφικού Ιδρύματος.

Το κεντημένο τμήμα ενδύματος, το οποίο θα μας απασχολήσει, αποκτήθηκε από το Πελοποννησιακό Λαογραφικό Ίδρυμα τα τελευταία χρόνια και φέρει αριθ. εισ. 2006.06.0553. Είναι εξαιρετικά αξιόλογο, δεν είναι όμως εξ υπαρχής σαφές για τι ακριβώς ένδυμα πρόκειται και ποιος ο προορισμός του. Θα προσπαθήσουμε να αποσπάσουμε τις πληροφορίες που ενσωματώνει το ίδιο το αντικείμενο για να επιλύσουμε κατά το δυνατόν αυτά τα προβλήματα (εικ. 1). Οι διαστάσεις του φορέματος και προπαντός η αναλογία του μήκους του μπούστου ως προς το συνολικό μήκος δεν αντιστοιχούν σε ένδυμα νεαρού κοριτσιού, πιο εύκολα παραπέμπουν σε ένα μακρύ βαπτιστικό. Στον 19ο όμως αιώνα το βαπτιστικό είναι πάντα λευκό και κατασκευάζεται από λεπτό λινό ύφασμα με ασπροκεντήματα και δαντέλες. Στις προγενέστερες εποχές, όπου υπάρχουν παιδικά φορέματα με χρυσοκε-

ντήματα, οι διαστάσεις δημιουργούν και πάλι αμφιβολίες.

Για να μπορέσουμε, συνεπώς, να καταλήξουμε σε κάποιο συμπέρασμα, πρέπει πρώτα να εξετάσουμε το σύνολο των πληροφοριών που μας δίδει το ίδιο το έργο. Το υποκείμενο ύφασμα είναι μονόχρωμο μεταξωτό δαμασκηνό, με φόντο από δίμιτο και μοτίβα από σατέν, και αποτελείται από δύο κομμάτια άνισου φάρδους. Φέρει μια κάθετη ραφή δίπλα στην αριστερή εσωτερική κεντημένη ταινία. Στο δεξιό τμήμα του ενδύματος, μεταξύ των δύο κεντημένων ταινιών, υπάρχει ένα μπάλωμα στο οποίο έχει χρησιμοποιηθεί διαφορετικό ύφασμα, ίδιου όμως χρώματος και ίδιου τύπου. Και στις δύο περιπτώσεις των ραφών που εξετάσαμε, παρατηρούμε ότι το κέντημα περνάει από πάνω τους. Μπορούμε λοιπόν να συμπεράνουμε δύο τινά: (α)

1. Προφορική ανακοίνωση στη Β΄ Ημερίδα Ενδυμασιολογίας, Αθήνα, 21 Μαρτίου 2009. Το παρόν κείμενο αποτελεί τις σημειώσεις της Γιούλης Σπαντιδάκη, που ασφαλώς θα το είχε περαιτέρω επεξεργασθεί αν της είχε δοθεί η ευκαιρία.

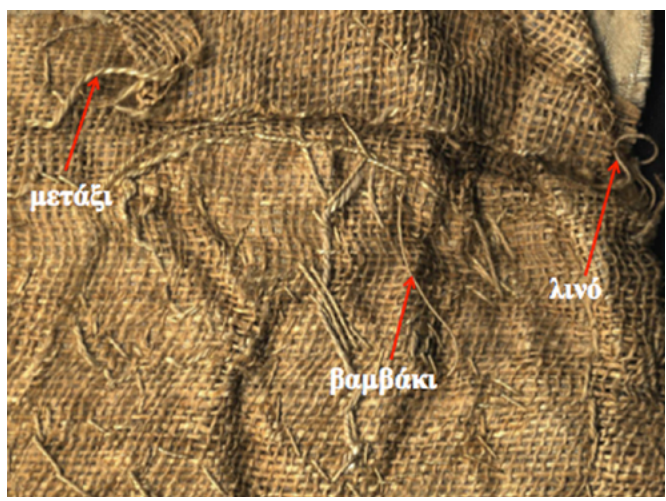
44| ότι η ένωση των δύο κομματιών του υφάσματος προηγήθηκε του κεντήματος, πράγμα απολύτως λογικό, και (β), όπερ και το σπουδαιότερο, ότι το ύφασμα που χρησιμοποιήθηκε ήταν ήδη μπαλωμένο.

Στα σημεία όπου έχει γίνει μια προσπάθεια συντήρησης του υφάσματος, η πολύ χοντρή μεταξωτή κλωστή περνάει πάνω από τη ραφή του μπαλώματος, οπότε η φθορά που επιχειρείται να διορθωθεί οφείλεται στη μεταγενέστερη χρήση του φορέματος. Κατά μήκος της δεξιάς πλευράς του υφάσματος έχει σωθεί η ούγια, η οποία φέρει δύο ρίγες χρώματος ροζ. Στο τελείωμα όλων των πλευρών του ενδύματος υπάρχουν ίχνη ραψίματος, σε ορισμένα σημεία μάλιστα έχουν παραμείνει και ίχνη κλωστής. Αντιστοιχούν στην ένωση του μπροστινού με το πίσω μέρος του φορέματος, καθώς και στα στριφώματα του ντεκολτέ και του κάτω μέρους. Όταν όμως εξετάσει κανείς αυτές τις περιοχές προσεκτικά, ανακαλύπτει ότι συχνά το κέντημα, και μάλιστα τμήματά του με χρυσονήματα, περνάει πάνω από τα ίχνη του ραψίματος. Επίσης, όσον αφορά τα μανίκια, το κέντημα βρίσκεται στην περιοχή της μασχάλης, ακριβώς δίπλα από αυτά τα ίχνη.

Άρα, είμαστε υποχρεωμένοι να δεχτούμε την ύπαρξη ενός παραδόξου. Αναμφισβήτητα μια ραφή υπήρξε, αφού τα ίχνη της είναι τόσο καθαρά, αλλά το κέντημα, όπως είναι τοποθετημένο, δεν την επιτρέπει. Η δυνατότητα η οποία προβάλλει είναι οι ραφές αυτές να αντιστοιχούν σε χρήση προηγούμενη του χρόνου δημιουργίας του κεντήματος, χρήση που η ύπαρξη του μπαλώματος μας έχει ήδη υποβάλει. Εκείνο όμως που γίνεται τώρα σαφές είναι ότι το αντικείμενό μας, με τη σημερινή του όψη, δεν ενώθηκε ποτέ με ένα πίσω τμήμα και, επομένως, δεν φορέθηκε ποτέ από παιδί. Πρέπει να αναζητηθεί μια χρήση που να επέτρεπε στο τμήμα αυτό να λειτουργεί αυτοτελώς.

Περνάμε λοιπόν εν συνεχεία στην εξέταση της πίσω πλευράς. Το ένδυμα έχει ως φόδρα κομμάτια από ένα αραιούφασμένο, πολύ έντονα κολλαρισμένο ύφασμα, το οποίο ονομάζεται bougran. Εχρησιμοποιείτο για να σταθεροποιηθούν συγκεκριμένα μέρη, όπως γιακάδες και πέτα σε ταγιέρ και παλτά, και ήταν η συνηθισμένη φόδρα των εκκλησιαστικών αμφίων. Οι πληροφορίες που συνόδευαν το αντικείμενο της μελέτης μας αναφέρουν ότι η τοποθέτηση της φόδρας είναι μεταγενέστερη, ωστόσο η παρατήρηση δείχνει ότι στις περιοχές που αντιστοιχούν στις κεντημένες ταινίες της μπροστινής πλευράς υπάρχει πλήθος κλωστών που δεν αντιστοιχούν στις κλωστές του κεντήματος, συνδέονται όμως με αυτό.

Η λογική εξήγηση είναι ότι προέρχονται από τη στερέωση του κεντήματος πάνω στη φόδρα και, συνεπώς, πάνω στο ύφασμα. Για να συμβαίνει αυτό, πρέπει το κέντημα να μην έχει κεντηθεί, αλλά να έχει «απλικαριστεί» σ' αυτό το ύφασμα, το οποίο ήταν ήδη τοποθετημένο πάνω από τη φόδρα. Εάν η υπόθεση είναι σωστή, πρέπει να μπορούμε να διακρίνουμε στην μπροστινή μεριά τις βελονιές που στερεώνουν το κέντημα και ίσως και ίχνη του υφάσματος από το οποίο αυτό προέρχεται. Πράγματι, τα ίχνη είναι πολύ ευδιάκριτα, τόσο στα μοτίβα τα κατασκευασμένα με μεταξωτές κλωστές, π.χ. στο άνθος όπου οι στήμονες έχουν διατηρήσει γύρω τους το παλαιό ύφασμα και φαίνονται και οι κλωστές της στερέωσης, όσο και στο κλαδί που βρίσκεται δεξιά του, καθώς και στα μοτίβα με τα χρυσονήματα. Οι κλωστές που περνούν στην πίσω πλευρά δεν έχουν όλες την ίδια εμφάνιση και ως προς τη λάμψη και ως προς τη διάμετρο. Η ανάλυση που έγινε σε τρεις από αυτές έδειξε ότι είναι κλωσμένες στο χέρι και ότι

Εικ. 2. Λεπτομέρεια της πίσω όψης του ενδύματος με τα τρία είδη κλωστών.

η μία προέρχεται από μετάξι, η δεύτερη από βαμβάκι και η τρίτη από λινάρι. Η παρουσία τους δηλώνει ότι για τη στερέωση του κεντήματος έχουν χρησιμοποιηθεί τρεις διαφορετικοί τύποι κλωστών (εικ. 2).

Το συμπέρασμα που συνάγεται από όλες αυτές τις πληροφορίες είναι ότι αρχικά υπήρχε ένα ένδυμα κατασκευασμένο από το μεταξωτό ύφασμα, κάποια στιγμή χωρίστηκαν τα δύο τμήματά του, πιθανώς λόγω φθορών, και στο πιο γερό, παρόλο που και αυτό είχε ήδη ένα μπάλωμα, «εφαρμόστηκε» ένα κεντήμα και χρησιμοποιήθηκε σε δεύτερη χρήση ακριβώς έτσι, χωρίς να ενωθεί με άλλο κομμάτι.

Η μόνη περίπτωση που μπορεί να είναι χρηστικό ένα μπροστινό μέρος ενδύματος είναι ως ένδυμα εκκλησιαστικού αγάλματος. Στην Καθολική Εκκλησία υπάρχει η παράδοση, η οποία εξακολουθεί μέχρι τις μέρες μας, να ντύνονται τα αγάλματα των αγίων, κυρίως της Παναγίας και του μικρού Χριστού. Στην εικ. 3 απεικονίζεται το άγαλμα της Μαύρης Παρθένου από το Puy-en-Velay στη Γαλλία. Το 2005, στη μεγάλη γιορτή του Ιωβιλαίου, που γίνεται όταν η Μεγάλη Παρασκευή συμπίπτει με την εορτή του Ευαγγελισμού –γεγονός που συμβαίνει δύο με τρεις μόνο φορές μέσα σε έναν αιώνα– της προσέφεραν έξι μαντό και δαντελένια πέπλα. Η εικ. 4 απεικονίζει τον μικρό Χριστό της Πράγας. Οι διαστάσεις του ενδύματος του Πελοποννησιακού Λαογραφικού Ιδρύματος αντι-

Εικ. 3. Η Μαύρη Παρθένος του Puy-en-Velay. Φωτ. Luc Olivier.

στοιχούν σε ένα τέτοιο τύπο αγάλματος, διότι αλλιώς θα έπρεπε να είναι πιο μακρύ και κυρίως πιο φαρδύ.

Τα φορέματα των αγαλμάτων είναι δύο ειδών: είτε ολόκληρα, είτε υπάρχει μόνο το μπροστινό μέρος που δένεται πίσω με κορδέλες. Επειδή τα αγάλματα, σε κάποιες γιορτές, περιφέρονται

46 | στην πόλη (βλ. στην εικ. 5 λεπτομέρεια του πίνακα του Jean Solvain, 1629, που παρουσιάζει μια περιφορά), το πίσω μέρος τους καλύπτεται από ένα μαντό (γαλλ. manteau, m. pluvial), που τελικά έγινε σχεδόν απαραίτητο σε όλες τις περιπτώσεις. Μένει να εξετάσουμε τις πληροφορίες τεχνικής φύσεως που μας δίνει το κέντημα. Επί του παρόντος θα αναφερθούμε σε γενικά μόνον στοιχεία:

- Η κατασκευή των μοτίβων έχει γίνει από δύο υλικά: μετάξι και μεταλλοκλωστές, δουλεμένο το κάθε υλικό μόνο του ή σε συνδυασμό και των δύο.
- Τα πράσινα φύλλα, τα κλαδιά και ελάχιστα άνθη σχηματίζονται μόνο με μετάξια. Σε κάθε περίπτωση χρησιμοποιούνται μαζί περισσότερες αποχρώσεις κλωστών – κάθε γραμμή εμπλέκεται με τις προηγούμενες ώστε η μετάβαση του χρώματος να γίνεται σταδιακά.
- Τα μεταλλικά νήματα είναι σύνθετες κλωστές αποτελούμενες από έναν πυρήνα ζωικής ή φυτικής κλωστής, γύρω από την οποία ελίσσεται μια μεταλλική λάμα, ανάλογα με τη σύσταση της οποίας έχουμε τα χρυσονήματα ή τα αργυρονήματα. Στο κέντημά μας, δυστυχώς, το μέταλλο έχει οξειδωθεί και η αναγνώριση δεν είναι εύκολη χωρίς ανάλυση. Το γεγονός όμως ότι η κλωστή του πυρήνα είναι κίτρινη, όπως γίνεται εμφανές στα σημεία όπου η μεταλλική λάμα έχει καταστραφεί, δηλώνει ότι πρόκειται για χρυσονήμα, διότι το αργυρόνημα θα είχε λευκού χρώματος κλωστή. Τα χρυσονήματα παραμένουν στην επιφάνεια του υφάσματος. Τα μοτίβα που είναι κατασκευασμένα μόνο από χρυσονήματα έχουν γέμισμα από δύο στρώσεις χαρτόνι –φαίνεται όπου υπάρχουν φθορές–, ως βελονιά δε χρησιμοποιείται η απλή ρίζα.

Τα περισσότερα μοτίβα δημιουργούνται και από τα δύο υλικά μαζί. Τα μεταξωτά λουλούδια έχουν το κέντρο από χρυσονήμα, ενώ τα υπόλοιπα φυτικά μοτίβα αναμειγνύουν χρυσονή-

Εικ. 4. Ο μικρός Χριστός της Πράγας (Εκκλησία της Παρθένου Νικήτριας). Αρχείο της Μονής του Μικρού Χριστού, φωτ. Petr Hron.

Εικ. 5. Λεπτομέρεια από τον πίνακα «Voeu de la Peste» του Jean Solvain. Υπουργείο Πολιτισμού της Γαλλίας, Βιβλιοθήκη Πολυμέσων για την Αρχιτεκτονική και την Πολιτιστική Κληρονομιά, διανομή RMN-GP, φωτ. Luc Olivier.

Εικ. 6. Λεπτομέρεια μεταξωτού άνθους.

ματα, των οποίων οι κλωστές στερέωσης παραμένουν στην επιφάνεια, συμβάλλοντας έτσι στη χρωματική έμφαση του μοτίβου με διαφόρων χρωμάτων μεταξωτές κλωστές. Το χαρακτηριστικό αποτέλεσμα που δημιουργείται θα μπορούσε να έχει ενισχυθεί τη στιγμή της μεταφοράς του κεντήματος στο ύφασμα, με τη χρήση επιπλέον χρωματιστών μεταξωτών κλωστών προς ενίσχυση των παρυφών των μοτίβων. Τα χρυσονήματα δουλεύονται με διάφορους τρόπους: άλλοτε στερεώνονται ανά τρία και άλλοτε στρίβονται ανά δύο κλώνους μαζί (εικ. 6).

Οι κεντημένες ταινίες που διατρέχουν το ένδυμα σχηματίζονται από την επανάληψη ενός μοτίβου, που επαναλαμβάνεται τρεις φορές στις εξωτερικές ταινίες και πέντε στις εσωτερικές. Κάθε μοτίβο είναι τοποθετημένο με στροφή 180 μοιρών ως προς το προηγούμενο. Το κεντρικό μέρος του μοτίβου παραμένει το ίδιο, αλλά η περιφέρεια δημιουργείται με την τοποθέτηση μικρών μοτίβων διαδοχικά ραμμένων το ένα δίπλα στο άλλο. Το ίδιο συμβαίνει και στην περιοχή ανάμεσα στα μοτίβα, η οποία γεμίζει κάθε φορά με τμήματα από το ίδιο αρχικό κέντημα, αλλά τοποθετημένα διαφορετικά. Ανάλογα με τον χώρο που υπάρχει γίνεται μια καινούργια σύνθεση.

Το ύφος του κεντήματος και η τεχνική της κατασκευής των μοτίβων παραπέμπουν χρονικά από τα τέλη του 17ου έως τα μέσα του 18ου αιώνα, χωρίς να μας προσφέρουν περισσότερα στοιχεία. Το κέντημα θα μπορούσε να έχει κατασκευαστεί στη Γαλλία και να προέρχεται από ένα παλαιότερο εκκλησιαστικό άμφιο, τμήματα του οποίου χρησιμοποιήθηκαν στη δημιουργία του πολύ σημαντικού αυτού και τόσο ενδιαφέροντος από κάθε άποψη ενδύματος μικρού Χριστού, που φυλάσσεται σήμερα στο Πελοποννησιακό Λαογραφικό Ίδρυμα. Το ένδυμα αυτό αποτελεί κατ' έμέ και ένα κλασικό παράδειγμα για την προσοχή την οποία πρέπει πάντοτε να δίδουμε στις πληροφορίες που υποκρύπτονται σε παρόμοια αντικείμενα μελέτης.